حق زندگی داشت و موظف بود در وقت لزوم حیات خود را فدای جامعه نماید. با انهم قاضیان شریعت استقلال عنعنی خود را حفظ کردند. در نتیجه این اقدامات نظم و نسق مخصوصاً در سال های اخیر سلطنت امیر در سراسر کشور تامین شد. "

"در عین حال برای عصری شدن کشور بکومک متخصصان مستخدم اروپایی منجمله انگلیسی در ساحات تخنیک، طب و کارخانه نظامی قدم های اولی برداشته شد، ولی معارف بحال آبتدایي و عنعنی باقیماند. افغانستان در عهد امیر عبدالرحمن تا حدی برای عصری شدن اماده شد ولی در عین حال در این دوره ضدیت بین افراد و حکومت بصورت بیسابقه حاد گردید و این یک بعد جدیدی در تاریخ سیاسی افغانستان علاوه نمود.(۳۵) "

SABAWOON.COM

د افغانستان د پولو ټاکنه:

د امیر عبدالرحمن د واکمنۍ بله مهمه ځانګړتیا د افغانستان د پولو ټاکلو بشپړېدل دي. په دې اړه باید وویل شي، چې د افغانستان د پولو بیلې برخې په ښېلو وختونو کې د برتانوي هند حکومتي ماموران، د تزاري روسي، ایران او افغانستان له ماموران سره په ګډه

ټاکلي دي. په دې ډول دغه ټاکنې بین المللي ماهیت لري او په دغه کار کې په اوله درجه د برتانوي امپراتورۍ ګټې په نظر کې نیول شوي دي او افغانستان تاوان کړی دی. د ډیورنډ په توافق لیک سره لا اصلي افغانستان له اوسني افغانستان څخه د باندې ښول شوی و، چې هغه اوس د پاکستان په حدودو کې د ننه شمېرل کېږي. په ټولیز ډول د پولو په دغو ټاکنو سره افغانستان تر پخوا نه کوچنی شو، خو له بلې خوا همدغه ټاکنې دي چې افغانستان یې د یوه هېواد په توګه مشخص او تثبیت کړ او د نړۍ نورو هېوادونو او بین المللي مؤسسو هغه په رسمي ډول پېژندلی دی او اړیکې یې ورسره ټینګ کړي دي. خو د افغانستان د پولو دغه ټاکنې د اصلي سرچینو او پانو له مخې تراوسه په کوم اثر کې بیان شوي نه دي، نو د هغو دقیق بیان کېدلی نه شي. دلته به یې اساسي کرښې په لنډ ډول وښودلی شي.

د افغانستان هغه پوله، چې اول ټاکل شوې وه هغه د بخارا او افغانستان ترمېنځ د بین المللي پولې په شان د امو سین منل دي. د آمو سین چې د طبیعي پولې په شان دی، د اول ځل لپاره احمد شاه او د بخارا امیر د دوی دواړه هېوادونو ترمېنځ د بین المللي پولې په شان منلی وو، خو د امیر شېر علي د دویمې واکمنۍ په وخت کې

دغه پوله په پيټرسبرګ کې د روسي حکومت او په لندن کې د برتانيې حکومت له خوا په رسمي ډول ومنل شوه. دا وروسته له هغه و، چې امير شېر علي همدا چې د دويم ځل لپاره د ۱۸۶۸ کال په اکتوبر کې د واک په ګدۍ کښيناست، د بل کال په پيل کې يې هند ته د يوه رسمي سفر په ترخ کې وايسراى لارډ مايو ته په منځنۍ اسيا کې د روسيې د وړاندې تګ له امله د افغانستان په اړه انديښنه وښووله. لکه چې د مخه ويل شوي، روسيې په منځنۍ اسيا کې د وړاندې تګ په لړ کې په ۱۸۶۸ کې بخارا لاندې کړې او افغانستان ته يې خطر پېښ کړى و. د هند وايسراى په دې اړه په خپله څه ونکړل، خو په لندن کې يې خپل حکومت د امير له انديښنې نه خبر کړ. لندن بيا په دې هکله له پيټرسبرګ سره د ليکونو مبادله پيل کړه، د ليکونو دغې مبادلې څو کاله په اوږدو وقفو کې دوام وکړ، ترڅو په پاى کې په کال ۱۸۷۳ کې د دوى د حکومتونو ترمېنځ يو ډول پوهاوى (Understanding) راغى چې د هغه له مخې روسيې له امو سين سره د کوکچې سين له يوځاى کېدلو نه وروسته تر خوجه صالح پورې او بيا له هغه ځاى نه د پارس تر پولې پورې د افغانستان شمالي پوله ومنله. په دې ډول، چې د بدخشان، ترکستان، هرات، اندخوى او ميمنې ولايتونه

SABAWOON.COM

به د ننه په افغانستان کې شامل وي. روسانو اول بدخشان او واخان د امير شېر علي يانې د افغانستان سيمې نه ګڼلې، خو بيا د انګرېزانو په ټينګار له خپلې ادعا نه تېر شول[٣٢]. په دې ډول د افغانستان د شمالي پولې ټاکنه د روسي او برتانوي حکومتونو ترمېنځ د يوې "پوهاوي" محصول و، نه د کومې ليکل شوې موافقې يا تړون محصول، خو دغه "پوهاوى" دوام و ته د رسمي موافقې حيثيت لاره. سره له دې هم دغه پوهاوى لانجمن شو، ځکه چې له خوجه صالح نه د فارس تر پولې پورې ليکه ناټاکلې پاتې شوه او له کوکچې نه تر پامير پورې سيمه هم په خپل حال پاتې شوه او روسانو بيا له دغه حال نه ګټه پورته کړه، چې زر به يې بيان وکړم.

د لويديځ په لور د سيستان په برخه کې هم د افغانستان پوله ناټاکلې وه، چې هغه هم د امير شېر علي په دويمې واکمنۍ کې د انګرېزي هيئت مشر جنرال ګولډسمد (Goldsmid) په مينځګړتوب وټاکل شوه. سيستان په لرغونې زمانه کې، لکه چې په تېرو پاڼو کې يې بيان شوى، د ساکاوو مېنه وه، ساکا په دغه وخت کې اسحق زي او تر هغه دمخه ساک زي ياد بدل. سيستان له جغرافيوي نظره د افغانستان خاوره وه او ساکا هم د لرغوني افغانستان خلک وو، خو پارس د ژبې له نظره پر

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

هغه ادعا کوله او د هغه تاريخي افتخارات يې خپل ګڼل. سيستان د احمد شاه له وخت نه د افغان واکمنو تر ولکې لاندې و، خو د امير دوست محمد له مړينې نه وروسته د محمدزي سردارانو په جنګ کې پارس پرې قبضه وکړه. دا چې د پارس قبضه د سيستان تر کوم ځای پورې وه، په دقيق ډول معلومه نه ده، خو امير شېر علي چې د دويم ځل لپاره واکمن شو، اراده وکړه چې له سيستان نه د پارسيانو لاس لنډ کړي. په دغه وخت کې پارس په سيستان کې له خپل موقف نه ناراض و. سره له دې هم امير شېر علي د هندوستان د شخص ګورنر-جنرال په غوښتنه له نظامي عمل نه ډډه وکړه. "هندوستان په دې فکر چې د پارس-افغان د جنګ شروع به ناوړې اثرونه ولري او [په عين حال کې] مايل و، چې د ختيځ په لور د پارس د منظم او تدريجي وړاندې تګ مخه ونيسي، د مينځګړتوب وړانديز وکړ. افغانستان او پارس دواړو وروسته له يو څه مذاکرو نه دغه وړانديز ومنه. ميجر جنرال ګولډ سمد وګومارل شو، چې د دواړو خواوو مخالفې ادعاګانې سره پخلا کړي. ګولډ سمد د دواړو خواوو د ادعاګانو له مطالعې نه وروسته د ۱۸۷۲ په اکتوبر کې خپله فيصله صادره کړه، چې د هغې له مخې دغه سيمه بايد د دواړو خواوو ترمېځ ووېشله شي... د دغه هېواد ښېرازه برخه چې

د (خاص سیستان) په نامه یادېده او د هلمند د سین کیڼې خوا ته واقع ده، پارس ته او ښي خوا یې افغانستان ته تخصیص شوه. هم افغانستان او هم پارس دواړو به په دغې فیصلې اعتراض وکړ او د سیستان فیصله له افغانستان سره تر اوږدې مودې پورې یوه ترخه موضوع پاتې شوه. "امیر شېر علي د ګولډ سمد ددغې فیصلې په سر له انګرېزانو نه بېګانه شو. د لارډ ناپیر (Lord Napier) په وینا "او نه یوازې شېر علي بلکې ټول افغانان معتقد وو، چې موږ به هغه څه ببرته د دوی کړو کوم چې دوی له لاسه ورکړي وو. "او چې دغسې ونه شول، بیا نو "... دوی موږ ته د ضعیف او بې باوره خلکو په شان کتل، چې د دوستۍ په جامه کې د پارس په پلوۍ یې دوی تاواني کړي دي.(۳۷) "لانجه د افغانستان او پارس ترمېنځ لا توده وه او هغه د پرش کاله وروسته په کړکېچ بدله شوه. دا هغه وخت و، چې د هلمند سین خپل تګ لاره د لویدیځ په لور اړولې وه. پارس له برتانویانو وغوښتل، چې دغه کړکېچ رفع کړي. د افغانستان پاچا امیر حبیب الله هم په دې اړه د برتانیې مینځګړتوب ومنه. دا ځل دغه ماموریت د کرنیل میک ماهن (McMahon) په غاړه شو او هغه د ۱۹۰۳ له جنورۍ نه وروسته ددغې پولې په اړه د افغان او پارس استازو په ملګرتوب خپل نظر اعلام کړ او

د ۱۹۰۴ کال تر فبروري پورې دوا ړه خواوو ته وسپارلې(۳۸). له دغو فیصلو سره سره یا د هغو له امله د سیستان د پولې موضوع نوي بعد و نه پیدا کړل، چې د هغو په اړه په افغانستان کې د قانوني پاچایي په لسیزې او د لومړۍ ولسمشرۍ په وخت کې پر هغې بحثونه او فیصلې وشوې، چې د هغو بیان بېل کتاب غواړي.

لکه چې د مخه ویل شوي د افغانستان-شمال-لویدیځ پوله له خوجه صالح نه د پارس تر پولې پورې نامشخصه او ناټاکلې پاتې شوې وه. روسي قوتونو د امیر شېر علي په وخت کې په کال ۱۸۷۳ کې خیوه او په ۱۸۷۶ کې خوقند لاندې کړې او د خیوې له نیولو نه وروسته د کسپین سیمه یې نظامي کړې وه. په داسې حال کې چې د منځنۍ اسیا نورې سیمې یې د بخارا په ګډون په تېرې لسیزې کې لاندې کړې وې. په لویدیځې منځنۍ اسیا کې یوازې د ترکمنو پراخه سیمه په خپل حال پاتې وه. دغه سیمه هم په دغه وخت کې د روسانو تر خطر لاندې شوه. د ترکمنو دغه پراخه سیمه په شمال کې د خیوې، په جنوب کې د افغانستان، په ختیځ کې د بخارا او په لویدیځ کې د کسپین ترمېنځ پرته وه، خو له افغانستان سره یې پوله ناټاکلې وه او امیر عبدالرحمن په دغه فکر چې روسیه به د ترکمنو د سیمې له لاندې کولو نه وروسته افغانستان ته

SABAWOON.COM

هم خطر پېښ کړي، د هند لـه وايسراى نـه چې د افغانستان د بانـدنيو اړيکـو اختيـار لـه هغـه سـره و، پـه وار وار وغوښـتل چـې د افغانسـتان دغـه پولـه لـه روسـانو سـره مشخصـه کـړي، خـو هغـه بـه ورتـه ډاډ ورکـاوه چـې دغـه موضـوع پـه کـال ۱۸۷۳ کـې حـل شـوې او لـه سره نيـول بـه يـې مصـلحت نـه وي. امير چـې يـوولس کالـه پـه تاشـکند او سـمرقند کـې تېـر کـړي وو، روسـان يـې ښـه پېژنـدل، د وايسراى پـه خبره نـه قـانع کېـده ترڅـو چـې روسـانو د ۱۸۸۴ کـال پـه فبـرورى کـې د مـرو تکـه ترکمنـان هم لانـدې کـړل او د هـرات پـه اړه هم اندېښنه پيـدا شوه. هـرات پـه هغـه وخت کـې د هنـد ور ګڼـل کېـده. بيـا د هنـد برتـانوي حکومـت هـم د امير پـه شـان اندېښـمن او پـه دې فکـر شـو، چـې اوس ددې وخـت دى چې د افغانسـتان شـمال-لويديځـه نـاټـاکلې پولـه هم بايـد وټاکله شي، خو دا يو پېچلى کار و.

د هـرات او مـرو تـرمېنځ پنجـده پرتـه وه، چـې پراخـې ورشـوګانې او دلتـه او هلتـه يـې لـړه کرنيـزه ځمکـه لرلـه. پـه پنجـده کـې د سـارق ترکمنـو پنځـو څـانګو د پوونـده تـوب ژونـد کـاوه، لـويې رمـې يـې لرلـې، ښـه شـتمن وو او د کبتکـاس (**Kibitkas**) پـه نامـه پـه وړو کېږديـو کـې اوسېدل، چې کولى يې شول پـه يوې اشارې او چټکـۍ سره مېنـه بدلـه کـړي. دوى پـه ۱۸۸۲ کـې د روسيې د خطر لـه املـه

د افغانستان تابعيت او د ماليې په توګه د عشر ورکول منلي وو. امير عبدالرحمن بيا د پنجده لپاره حاکم وټاکه او د جنرال غوث الدين په قومندانۍ يې هلته يو نظامي پوځ ځای پر ځای کړ. پنجده په اصل کې د هرات برخه وه او د هرات طبيعي پوله د پنجده په شمال کې له سريازي نه اخوا وه. مرو د هرات تابع سيمه وه او د هرات د هغه وخت د والي سعدالدين په وينا د اخل او تکه ترکمنو لويان په کابل کې د امير شېر علي په دربار کې د ېره وو، ځکه چې دوی په اصل کې د هرات تابع وو. سارق ترکمنو له هرات سره نږدې اړيکي لرل پخوا د پنجده او سېدونکي د جمشيدي قوم و، د دوی مېنه ارساري ترکمنو او د ارساري ترکمنو مېنه بيا د نولسمې پېړۍ په نيمايي سارق ترکمنو ونيوله او دوی جمشيديانو ته باج ورکاوه او جمشيديان د هرات تابع ولس وو. په دې ډول پنجده له جغرافيوي، قومي او تاريخي پلوه د هرات برخه وه، چې په دې ډول پنجده د افغانستان برخه کېده. له همدې امله و، چې امير عبدالرحمن د يوه مسلمان واکمن په توګه غوښتل د منځنۍ اسيا په دغې برخې کې يو فعال پرمختيايي چلند غوره کړي. امير ځکه دغسې فعال سياست ته زړه کړی و، چې د مخه د مرو تکه ترکمنو مشر، مخدوم قلي خان او هم د خوارزم خان ورته د تابع کېدلو

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

وعده ورکړې وه. سره له دې هم امیر له دې امله چې د هند وایسرای ورته د دغه چلند برخلاف مشوره ورکړې وه، د هغه له غوره کولو نه ډډه وکړه. یوازې دا هم نه و. کله چې روسان په قوت سره پنجده ته نږدې شول، جنرال غوث الدین ته یې هدایت واستوه، چې که روسانو پرې برید هم وکړ، ورسره مقابله ونه کړي او خپل پوځ بالامرغاب ته په شا کړي. د هند د وایسرای له مخالفت نه برسېره د امیر د دغه چلند علت دا و، چې پوځ یې د روسانو د پوځ په پرتله ضعیف و او پر هغه برسېره د پنجده په سارق ترکمنو یې هم اعتبار نه درلود او ویل یې، چې سارق ترکمنان به ددې لپاره چې خپله شتمني وساتي، له روسانو سره ملګرتوب وکړي.

امیر په عین حال کې د هغه خطر په برابر کې چې د روسانو له خوا به افغانستان ته هم متوجه شي، د افغانستان د خوندیتوب لپاره د اوږدې مودې یو تجویز وکړ. د هغه په نظر د پنجده د سقوط په حال کې به ددې احتمال لږ وي، چې د افغانستان بشپړتوب ته تاوان واړوي، خو که افغان پوځ د پنجده په سر له روسانو سره مقابله وکړه او که روسانو هرات او میمنه ونیوله، افغانستان به تجزیه شي. البته د هرات په سقوط سره به روسي او انګریزي پوځونه سره ونښلي، خو د امیر په

نظر "... په افغان خاوره کې به د روس او انګرېز جنګ په نهايت کې افغانستان برباد کړي او د هغه لوړه ګټه په دې کې ده، چې د دغسې مصيبت مخنيوی وشي." په واقع کې امير عبد الرحمن د هر هغه قدرت، مسلمان وي، يا عيسوي مخالف و چې له افغانستان نه د يوه بل پر ضد تېر شي. له همدې امله و، چې د پنجدې د بحران په شديد حال کې هم امير حاضر نه شو، چې د هرات د پياوړتيا لپاره د برتانوي انجنيرانو يوې ډلې ته د ورتګ اجازه ورکړي، خو که روسانو په هرات حمله وکړه، په هغه حال کې امير حاضر و، د انګرېزانو پوځ ومني چې خپل پوځ به يې له هغه سره په ګډه تر پايه پورې وجنګېږي.

څنګه چې د افغانستان باندنۍ سياست د انګرېزانو په انحصار کې و او څنګه چې هرات ته خطر هندوستان ته هم خطر کېدلی شو، د هند برتانوي حکومت له روسانو سره له موافقې وروسته د جنرال پيټر لمسډن (Peter Lumsden) په مشرۍ د ۱۸۸۴ په مني کې پنجده ته يو هيئت واستوه، چې هلته د خپل روسي سيال په اتفاق ياده شوې ناټاکلې پوله وټاکي. افغانستان ته بلنه ورنکړای شوه، که څه هم موضوع د هغه د پولې ټاکل و خو په دغه وخت کې چې روسانو ځان په قوت سره د پنجده او مرو ترمېنځ رسولی وو، نه يې غوښتل چې کشاله زر هواره

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

شي، موضوع يې ټالوله او په عين حال کې يې خپل پوځ لا هم پياوړى کاوه. له بلې خوا جنرال لمسډن جنرال غوث الدين ته سپارښتنه کوله، چې د خپلې پوځي قطعې له پياوړې کولو نه ډډه وکړي، ددې لپاره چې دغه کشاله په اسانۍ سره هواره شي. د لمسډن دغه ټينګار په ياى کې امير په دغه فکر کړ، چې "دغه جنرال په واقع کې د افغانانو او روسانو ترمېنځ نښته غوښتله، ځکه چې دغه احمق په دې فکرو چې که د افغانانو او روسانو ترمېنځ وينه تويه نه شي، دوى ممکن سره دوستان شي چې دا به په ټوله مانا د انګرېزانو د ګټې مخالف وي.(۳۹) "

د ۱۸۸۵ کال د مارچ په دېرشمه روسانو پنجده لاندې کړه، افغان سرتېرو ورسره ناکامه مقابله وکړه، که څه هم روسي پوځ ترېنه لوى او امير هم دوى له مقابلې نه منع کړي وو. امير عبدالرحمن په دغه وخت کې هندوستان ته په رسمي سفر تللى و او چې د پنجدې له سقوط نه يې خبر کړ، وايسراى ته يې وويل چې "غم مخوريد. "نه دا چې امير کوښښ ونه کړ له وايسراى نه وغواړي دغه يرغل ببرته په شا ووهي، ځکه چې دوى له هغه سره ژمنه کړې وه چې په هغه حال کې چې کوم هېواد په افغانستان بآندې يرغل وکړي، بې له دې چې هغه پارول شوى وي، دوى به له افغانستان نه په قوت دفاع وکړي. پر دې برسېره امير د

SABAWOON.COM

هند حکومت کار اسان کړ. په دې ډول، چې دی له پنجده او د هغې له سهیلي برخې نه د روسیې د لوی امپراتور په نامه تېرېږي، خو چې ماروچاق، ګلران او ذوالفقار لا هم د افغانستان وي. په دغه وخت کې امیر دا هم څرګنده کړه، چې پنجده په اصل کې د دې لپاره نیول شوې وه، چې په دغسې حال له هغې نه د چنې په توګه کار واخیستل شي. د امیر په نظر د پنجده په قربانۍ سره به افغانستان له لوی مصیبت څخه ژغورل شوی وي. سره له دې هم د پنجده بحران روسیه او برتانیه د جنګ ژۍ ته ورکش کړل، خو په پای کې د ډېرو لیکونو او تیلګرامونو په مبادلې سره دوی موافقه وښودله، چې دغه کشاله دې په منځګړتوب سره هواره شي. روسیې بیا د امیر له خوا هغه ورکړل شوی امتیاز د پریکړې لپاره د اساس په توګه ومنه او یوه بل ګډه روسي-انګلیس هیئت د افغانستان دغه پوله د امو سین له خمیاب نه تر ذوالفقار پورې وټاکله. دا ځل سروست رج وې (Sir West Ridgeway) د برتانوي هیئت مشر و او دغه پوله هم د هغه په نامه یاده شوه[۴۰]. په دې ډول د افغانستان شمال-لویدیځه پوله هم د برتانوي-روسي حکومتونو له خوا او د افغانستان په تاوان وټاکله شوه. د بدخشان په برخه کې یانې د افغانستان شمال-ختیځه پوله هم د روسانو په نظر ناټاکلې وه، که څه هم دوی د ۱۸۷۳

SABAWOON.COM

کال په پوهاوي سره بدخشان د افغانستان سیمه منلې وه. روسانو د نهمې لسیزې په سر کې هلته هم تېرى وکړ، دغه پوله له سر نه وتاکل شوه چې هغه دلته د افغانستان د ختیځ-جنوبي پولې سره یوځای تر بحث لاندې نیول کېږي.

د افغانستان د ختیځ-سهیلي پولې ټاکل د نورو پولو په پرتله ډېر پېچلى او ګران و، په دې چې هم د دغې پولې اوږدوالى ډېر و او هم د هغې په ټاکلو سره اصلي افغانستان او د هغه اصلي اوسېدونکي یانې پښتانه اغېزمن کېدل. لکه چې د مخه ویل شوي افغانستان په اصل کې په ختیځ کې تر اباسین پورې هېواد ته ویل کېده، خو د امیر عبدالرحمن تر وخته له خیبر نه تر اباسین پورې سیمه د پېښور په ګډون د برتانوي هند لاس ته ورغلې وه. پېښور اول د پنجاب واکمن، رنجیت سنګهـ په کال ۱۸۳۳ کې د هغه له حاکم سردار سلطان محمد خان، د امیر دوست محمد ورور نه نیولی او انګرېزانو بیا پېښور له سکانو نه په کال ۱۸۴۸ کې ترلاسه کړی او د امیر دوست محمد ټولې هلې ځلې د پېښور د بېرته ترلاسه کولو په اړه نابریالۍ شوې وې. لکه چې د مخه ویل شوي د خیبر لوی معبر چې منځنۍ اسیا له جنوبي اسیا یانې هند سره نښلوي او له دې امله د هند د امنیت لپاره مهم و، د ګندمک په تړون سره له افغانستان نه بېل شوی او په هند

SABAWOON.COM

پوري تړل شوی و. سره له دې هم برتانویان په دغو لاس بریو قانع نه وو. له دوی سره د هند د طلایي مستعمرې د خوندي ساتلو اندېښنه وه. څنګه چې دوی په څلور سوه ملیوني پراخ هند باندې د لس زره ملکي برتانوي مامورانو له لارې حکومت کاوه او هندیانو ته بېګانه استعماري اروپایان وو، په دې اندېښنه کې وو چې که روسیه د افغانستان له لارې په هند وردمخه شي، هند ممکن د دوی له لاسه ووځي، نو د دوی غټ کوښښ دا و چې د هند په لور د تزاري روسیې د احتمالي پوځي وړاندې تګ مخه ونیسي باید د هند په شمال-لویدیځ کې ټینګ نظامي استحکامات او سیاسي تجویزونه ولري. په افغانستان باندې په کال ۱۸۳۸ کې د برتانوي هند لومړی تېری او څلوېښت کاله وروسته د دوی دویم تېری هم په اصل کې د همدغه مطلب لپاره و، خو افغانانو دوی په دواړو کوښښونو کې نابریالي کړل، که څه هم برتانیه د وخت زبرځواک او ډېر شتمن هېواد و او په اسیا، افریقا او امریکا او استرالیا کې یې پراخې مستعمرې لرلې.

روسیې چې په منځنۍ اسیا کې تر افغانستان پورې ډېر ملکونه لاندې کړل او په لندن کې پراختیا غوښتونکي محافظه کار ګوند په ۱۸۸۹ کې حکومت په ملي انتخاباتو سره ترلاسه کړ، برتانوي هند د روسیې د

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

احتمالي تېري په برابر کې يو نوی ستراتيجيکي تجويز وايست او په هغه باندې يې د علمي سرحد (Scientific Fronties) نوم کښېښود. د ډيورنډ توافق ليک او د ډيورنډ کرښه په واقع کې د همدغه په اصطلاح "علمي سرحد " زېږنده دي. ما دغه موضوع ګاني په خپلو اثرونو کې د ارشيفي لومړنيو رسمي پاڼو او ناخپرو شويو ليکنو او راپورونو له مخې په دقيق او اوږد ډول شرح کړې[۴۱]. دلته به يې اساسي مطلب په لنډ ډول بيان کړم.

د په اصطلاح "علمي سرحد " نه مطلب دا و، چې په هغه حال کې چې روسي پوځ د هند د اشغال په مقصد په افغانستان ننوځي يا حتی د امير عبدالرحمن په مړينې سره په افغانستان کې ګډوډي پېښه شي، د برتانوي هند پوځونه به د هندوکش نه په ښکته ستراتيجيکي سيمو يانې کندهار، جلال آباد، کابل او غزني کې ځای پرځای کېږي. په دغه مقصد چې د روسي پوځ د ورتګ مخه ونيسي. د وړاندې تګ دغه چلند بيا لازمه کوله، چې نه يوازې هغه مهم کوتلونه او ځايونه چې "علمي سرحد " ته رسېږي د دوی په کنترول کې وي، پر هغو قومونو هم سياسي کنترول ولري چې دغه کوتلونه يې په سيمو کې پراته وي. دغه ټول تجويز بيا حتمي کوله، چې هند بايد له افغانستان سره خپل سرحد يا پوله وټاکي او د امير لاس

له دغو قومونو او سيمو نه لنډ کړي.

دا چې تزاري روسيې که څه هم امپيريلستي او پراختيا غوښتونکی هېواد و، د افغانستان له لارې په هند باندې د يرغل نيت لاره، يقيني نه وه خو وېره يې يقيني وه، په تېره د انګلستان د محافظه کار يا توري ګوند په پاسنيو کړيو کې. په هر حال، په هغه وخت کې چې د لندن د محافظه کار ګوند مشر لارډ سالسبري (Salisbury) په لاس و او د هند حکومت د وايسرای لينزډون (Lansdowne) په مشرۍ چلېده، "علمي سرحد" د رسمي سياست په شان ټينګ ونيول شو او د عملي کولو په مقصد له خيبر نه تر کابل پورې د ريلوې غزولو لپاره لازمي شيان او سامانونه زېرمه شول او د کابل سين سروې هم پيل شوه. داسې هم د کويټې او چمن ترمېنځ د کوژک تونل په ايستلو پيل وشو. انګليسانو کويټه د امير شېرعلي په وخت کې د کلات خان له لارې او سبي او پښين يې د ګندمک په تړون سره ترلاسه کړې وه. د انګرېزانو له خوا د کويټې نيول د افغان-انګليس د دويم جنګ يو علت و. امير عبدالرحمن هم ويل چې د کوژک تونل ايستل لکه دده په نس کې چې د چړې ننويستل وي.

د هند وايسرای په ۱۸۸۸ کې امير عبدالرحمن ته په يوه ليک کې څرګنده کړه، چې اوس ددې وخت دی چې د

SABAWOON.COM

دواړو هېوادونو ترمېنځ پوله مشخصه شي او ددغه مقصد لپاره به يو برتانوي هيئت کابل ته درشي. له هغه نه يې دا هم وغوښتل، چې د افغانستان په شمالي پولو کې برتانوي افسران ومني، خو امير د هغو له منلو نه غاړه غړوله او د وايسراى لينزډاون د ټينګار په برابر کې يې ډول ډول پلمې کولې. کله به يې وړانديز کاوه، چې يو برتانوي هيئت دې په کابل کې په عام دربار کې د چارو په اړه له هغه سره بحث وکړي او کله به يې وايسراى ته بلنه ورکوله، چې کابل ته راشي. يو ځل يې دا وړانديز هم وکړ، چې د دواړو خواوو هيئتونه دې په کومې سرحدي سيمې کې سره خبرې اترې وکړي، خو دغه وړانديزونه د وايسراى لپاره د منلو وړ نه وو او هغه ټينګار کاوه، چې د بحث موضوع دې يوازې د پولې ټاکل وي او د بحث موضوع دې د مخه ټاکل شوې وي او د دغه مقصد لپاره دې امير يو برتانوي هيئت په کابل کې ومني. وايسراى يو ځل امير هند ته هم وباله، خو امير د ناروغۍ په پلمه هند ته له ورتګ نه ښنه وغوښتله. دواړه خواوې له يوې بلې نه شکمنې وې. امير په سرحدي سيمو کې د انګرېزانو د وړاندې تګ مخالف و، لکه د کوژک تونل بشپړول، چمن ته د هغو د ريلوې غزول، د ګومل د تونل پرانيستل او له ځينو سرحدي قومونو سره د هغو مذاکره کول او د کابل

SABAWOON.COM

سين سروې کول. له بلې خوا وايسراى په سرحدي سيمو کې د افغانستان پرمختګ د خپل "علمي سرحد" پروګرام مخالف باله، لکه د وزيرستان په وانه او د مومندو په متهايي کې د نظآمي پوستو جوړول، په اسمار کې د پوځ دېره کول او د چاغي نيول. په دغه وخت کې په واقع کې د امير ماموران له چترال نه تر لويديځ بلوچستان پورې د وړاندې تګ په حال کې وو. دوى کوم هغه سرحدي قومونه، چې د افغان-انګليس په دويم جنګ کې په خپل سر شوي وو، هڅول چې د افغانستان حکومت ته غاړه کښېږدي. دوى په خپل دغه ماموريت کې د پيسو په ورکولو، کابل ته د قومي جرګو تللو په هڅولو او په عين حال کې د نظامي قوت په ښوولو سره بريالي وو. غټ برى د سپاه سالار غلام حيدر څرخي په برخه و. هغه وروسته له دې چې شنواري، بر مومند او کونړيان د حکومت تر نيغې اداري لاندې راوستل، په ۱۸۹۲ کې يې خپل پوځ په اسمار کې دېره کړ او له هغه ځاى نه يې د باجوړ، دير او سوات د ايل کولو لپاره هلې ځلې پيل کړې. د برتانوي هند د باندنيو چارو وزير، مارتمر ډيورنډ لا تر هغه دمخه د ۱۸۹۱ کال په جون کې څرګنده کړې وه، چې "مونږ په ټول سرحد کې د [ايران] له تورو غرو نه تر وزيرستان پورې بد خبرونه ترلاسه کوو، امير کرمه تهديد کړې او اپريديان په

SABAWOON.COM

لړزېدونکي حال کې دي."

وایسرای لینزډون لا په دې فکر و، چې امیر غواړي پوره خپلواک وي، نو بیا یې ټول هغه درانه توپونه او وسلې چې افغانستان له اروپایي هېوادونو څخه په بیه اخیستې وي، د کراچۍ په بندر کې تال کړې او د امیر د اعتراض په ځواب کې وليکل چې ترڅو د سرحد مسئله فیصله شوې نه وي، هغه به تال وي. دا په داسې حال کې چې دغو وسلو ته د هزاره جات په روان جنګ کې سخت ضرورت و. په واقع کې وایسرای لینزډاون په امیر عبدالرحمن باندې د دغسې فشار اچولو په فکر شو، چې پخوا وایسرای لارډ لېټن په امیر شېر علي باندې راوړی او هغه بیا د افغان-انګلیس د دویم جنګ ي علت شو، خو دغه ځل لندن د وایسرای د په خپل سر عمل په مخ کې خنډ شو. سره له دې هم لینزډون له امیر نه په یوه لیک کې وغوښتل، چې د هند لوی درستیز جنرال فریدرک رابرټس په مشرۍ په جلال آباد کې یو نظامي هیئت ومني چې د ۱۹۹۲ کال له اکتوبر نه وروسته نه وي. په لیک کې یې دا هم ورته څرګنده کړې وه، چې "که ما له تا والا حضرت نه د سپتمبر تر اول پورې وانه ورېدل چې ته حاضر یې دغه هیئت ومنې زه به داسې وګڼم چې زما وړاندیز منل شوی نه دی او هغه به بیرته واخیستل شي، خو که ته دغه

SABAWOON.COM

وړاندیز ومنې یا ونه منې بیا به لازمه وي، چې فیصله وشي چې کومې سیمې د افغانستان د سلطنت دي او کومې نه دي. "

د جنرال رابرټس په مشرۍ د دغسې نظامي هیئت له استولو نه مطلب دا و چې د هند وایسرای غوښتل موضوع د فشار په راوړلو یا حتی د زور له لارې حل کړي. رابرټس د افغان-انګلیس په دویم جنګ کې د انګریزي پوځ لوړ قومندان و، چې په امر سره یې یو شمېر افغانان په کابل کې په دار ځړول شوي او د افغانانو د میوند له بري نه وروسته یې په کندهار کې د غازي محمد ایوب پوځ مات کړی و. دی په رښتیا افغانانو ته منفور و، چې په کابل کې د هغه شته والی پارونې کولې. نو امیر عبدالرحمن ته د هغه په مشرۍ د هیئت هم د منلو نه و. نو یې د اګست په دریمه وایسرای ته ولیکل، چې حاضر دی دغه هیئت ومني خو هغه دې د هزاره جات د جنګ له امله ټال شي.

لینزډاون له هغه وروسته خپل چلند نور هم سخت کړ. په خپلې شورا کې یې په خپلو ملګرو ومنله، چې هند باید یوه کرښه وټاکي او څرګنده کړي، چې د امیر حکم دې له هغې نه اخوا نه چلېږي او که افغان سرتېري له هغې نه اخوا ولیدل شي، په زور دې بېرته په شا ووهل شي او دغه

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

کرښه دې په دې ډول په نښه شي، چې اسمار، چاغه او وانه دې له افغانستان څخه بېله شي، خو پخوا له دې چې دغه اخطار امير ته د ليک له لارې ورسېږي، په لندن کې د لبرل ګوند د محافظه کار ګوند پر ځای په واک شو او د هند په چارو کې نوی لبرل وزير وايسرای لينزډاون ته څرګنده کړه، چې له امير عبدالرحمن سره په احتياط چلند وکړي او تر هغو چې د هغه په چلند کې کوم اساسي تغير پېښ شوی نه وي، د هغه په چارو کې دې تر ممکنې اندازې لاسوهنه کمه شي. سره له دې هم وايسرای وغوښتل يو نظامي هيئت د رابرټس په مشرۍ کابل ته واستوي، نو يې په يوه ليک کې د ۱۸۹۳ په جنورۍ کې امير ته څرګنده کړه چې دغسې يو نظامي هيئت به د مارچ په مېنځ کې کابل ته دررسېږي او که په دې اړه د هغه (امير) مثبت ځواب د فبرورۍ تر اومې پورې ونه رسېد، کابل ته به د هغه ورتګ ممکن نه وي. امير ممکن پوهېده، چې د جنرال رابرټس ماموريت په پسرلي کې سرته رسېږي، نو يې د ټالولو له تاکتيک نه کار واخيست. امير د پاين (Pyne) په نامه د لندن د ښار د کارګرې طبقې يو انګليس مستخدم لاره، چې ورته ښه مخلص و. خپل ځوابي ليک د فبرورۍ په ۱۷مه د هغه په لاس واستوه او ورته يې هدايت ورکړ چې په سفر کې بېړه ونه کړي. هغه د

مارچ په ۱۲مه کلکتې ته ورسېد ، یانې هغه وخت چې د رابرټس ماموریت ختم شوی و.

امیر په دغه لیک کې وایسرای ته څرګندکړې وه، چې دغه هیئت په دغه وخت کې د سختو سړو او په خپله دده د ناروغۍ له امله منلی نه شي او پر دغو برسېره په دغه وخت کې څنګه چې لارې په واورو سره بندې وي، قومي مشران کابل ته رسېدلی نه شي او د هغو په نشته والي کې به د هیئت راتګ بې ګټې وي. پاین چې د امیر اعتمادي شخص و ، په کلکته کې د باندنیو چارو وزیر مارتمر ډیورنډ له هغه سره په کتنې کې د امیر په اړه د خپل حکومت روغ نیتي وښوده. پاین هم په مقابل کې د امیر روغ نیتي وښوده. په عین حال کې ډیورنډ په سرحدي سیمو کې د افغانستان د پرمختګ په اړه شکایت وکړ. پاین هم په همدغو سیمو کې د برتانوي هند د وړاندې تګ په اړه د امیر شکایتونه هغه ته واورول. په تولیز ډول په دغسې لفظي مبادلې سره د دواړو خواوو ترمېنځ یو ډول روغ نیتي راغی. عجیبه ده، چې د لندن ښار د ختیځې برخې یانې د کارګرې طبقې اوسېدونکیو ته هلته په عادي ډول مجال نه وي چې د خپل ملک د لوړو طبقو په تېره له لوړو حکومتي کسانو سره مجلس وکړي، خو پاین په کلکته کې د امیر د یو ډول استازي په توګه له خپلو

دغسې وطنوالو سره خبرې وکړې او د هغو او د امیر عبدالرحمن ترمېنځ بې اعتمادي په روغ نیتي بدل کړي. د هغه لپاره په رښتیا چې دا یو غټ بری و[۴۲].

په دغه وخت کې چې کابل ته د انګلیس هیئت تللو خبرې کېدلې یانې د نهمې لسیزې په پیل کې د روس پوځي واحدونه د افغانستان په شمال-ختیځ کې په بدخشان کې رادمخه شول. په داسې حال کې چې ټول بدخشان په جنوب کې د بروغیل له کوتل نه په شمال کې تراق سو یا مرغاب سین پورې د افغانستان تر لاس لاندې سیمه وه او امیر حتی لوی پامیر ته نزدې په سرمه تاش یا سومه تاش نومي ځای کې نظامي پوسته هم ځای پر ځای کړې وه. لکه چې د مخه ویل شوي، د بدخشان د روښان او شغنان له سیمو نه د پنجه سین ګوتې تېرېده، چې سرچینه یې د پامیر سر قول وه. د پنجه سین ګوتې د امو سین نه و. د امو سین له هغه ځای نه شروع کېده، چې له جنوب نه د کوکچې سین او له شمال نه د مرغاب سین ورسره ګډېده، خو روسانو ته بدخشان تر پنجه پورې سیمه وه او دوی د روښان او شغنان هغه برخې چې د پنجه په شمال کې تر مرغاب سین پورې پرتې وې، د بدخشان سیمې نه ګڼلې. په دې حساب دغه برخې روسانو ته د ۱۸۷۳ کال له پوهاوي نه دباندې وې او په هغو باندې یې د افغان

حاکمیت د دغه پوهاوي پر خلاف شمېره، چې افغانستان يې بايد پرېږدي، روسانو د دې پروا هم نه کوله چې لس کاله کېدل چې د بدخشان دغه برخې د افغانستان تر حاکميت لاندې وې.

روسانو په ۱۸۹۲ کې خپله ادعا په نظامي زور سره پياوړې کړه. اول يې يوې نظامي قطعې د کرنيل يانوف (Yanoff) په قومندانۍ په سرمه تاش کې په افغان نظامي پوستې ناببره ودانګل او هغه يې له منځه يووړه. وروسته دوه سوه پيزه نظامي قطعه يې د کرنيل يانوسکاي (Yannosky) په قومندانۍ شغنان ته ننوتله، خو افغانانو هغه په شا ووهله، لکه د مخه چې يې يوه چيني نظامي قطعه په شا تمبولې وه. بل کال د روسانو بله نظامي قطعه د هغوی د دفاع وزير زوی په قومندانۍ روښان ته ننوتله او فيرونه سره مبادله شول. په دې ډول بدخشان تر خطر لاندې شو او امير عبدالرحمن له يوې خوا د روسانو او له بلې خوا د برتانوي هند تر فشار لاندې شو. په اصل کې امير ته ګرانه وه، چې په دغې ليرې سيمې کې د روسيې له نظامي پوځ سره مقابله وکړي هغه هم په هغه حال کې چې د هند وايسرای د ۱۸۹۲ کال په جولای کې ورنه غوښتي و، چې په پامير کې په خپل فعال چلند سره ستونزې پيدا نه کړي. بل کال په لندن کې د هند د چارو

SABAWOON.COM

وزیر د هند وایسرای ته په یوه لیک کې څرګنده کړه، چې "موږ په دې فکر یو چې اوس ددې وخت راغلی چې امیر د روښان او شغنان د حتمي پرېښودلو فیصلې ته اماده کړي" او ترېنه وغوارئ چې یو برتانوي افسر په کابل کې ومني، چې په هغو خبرو اترو یې خبر کړي چې په دې اړه له روسیې سره شوې دي. هغه دا هم وویل، چې برتانیه په هېڅ وجهه حاضره نه ده، چې ددغو سیمو په ساتنه کې له امیر سره مرسته وکړي، ځکه چې دغه کار به د ۱۸۷۳ کال موافقې پرخلاف وي. هغه دا هم وویل، چې روسان حاضر دي نه یوازې درواز امیر ته پرېږدي، چې د پنجې په کینه خوا کې د بخارا تر لاس لاندې ناحیه ده، بلکې د واخان هغه تړانګه چې تر چین پورې غزېدلې ده، هم ورپرېږدي او که امیر شغنان او روښان په ارامۍ ترک کړل، برتانیه به په خپل وار حاضره وي چې چاغه او اسمار امیر ته پرېږدي، د نوي چمن په عوض غرامات ورکړي او په کراچۍ کې یې تال شوي مالونه ازاد کړي[۴۳].

څرګنده ده، چې برتانیې نه غوښتل له پنجه سین ګوټې نه پورته د روښان او شغنان په سر له روسیې سره سخته ونیسي. پر هغه برسېره دوی غوښتل افغانستان ته د واخان په ځانګړي کولو سره د خپلې امپراتورۍ او روسیې امپراتورۍ ترمېنځ یو حایل ولري، ددې لپاره چې

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

د دواړو امپراتوريو ترمېنځ د احتمالي ټکر مخنيوى شوى وي.

بيا نو د هند وايسراى د ۱۸۹۳ كال د جولاى په ۲۴مه له امير نه په يوه ليک کې په ټينګه وغوښتل، چې يو برتانوي افسر په کابل کې ومني چې د روسانو له ادعاګانو نه يې خبر کړي او په اړه يې د هغه فکرونه معلوم کړي. په عين حال کې يې داډه کړ، چې له دغه افسر سره به نظامي کسان ملګري نه، بلکې بس دري يا څلور تنه افسران ملګري وي. امير د وايسراى دغه وړانديز په اسانۍ ومنه او ترېنه يې دا هم وغوښتل، چې دغه افسر دې يو نوميالى شخص لکه ګلډسټن، د برتانيې پخواني صدراعظم وي، خو وايسراى دغې دندې لپاره د لندن په مشوره د هند د باندنيو چارو وزير سرمارتمر ډيورنډ (Sir Martimer Durand) غوره کړ، چې فارسي يې ښه ويلى شوه. امير هغه هم ومنه.

بيا نو ډيورنډ له څلور برتانوي او څلور مسلمانو افسرانو سره د سپتمبر په مېنځ کې له پېښور نه د کابل پر لور روان شو. د هيئت دوم کس کرنيل ايليس (E.R.Ellis) و. په لنډي کوتل کې سپاه سالار غلام حيدر څرخي هيئت ته ښه راغلى ووايه او هغه يې په پوره قدر سره د اکتوبر په دويمه کابل ته ورسوه او د چل ستون په

SABAWOON.COM

مانۍ کې يې ځای پر ځای کړ، چې د خلکو له نظر نه پناه وي.

هيئت دري ورځې وروسته له امير سره په دربار کې وليدل، خو دا يوازې تشريفاتي ليدنه وه. د شپږو اونيو په موده کې چې هيئت په کابل کې و، د دواړو خواوو ترمېنځ يو وخت بل وخت خبرې وشوې ترڅو د نومبر په دولسمه د دوی ترمېنځ دوه توافق ليکونه اعلام شول، چې يو يې د افغانستان شمال-ختيځ پولې او دويم يې د ختيځ-سهيل پولې په اړه وو. دا چې امير به دغه دويم توافق ليک په رښتيا لاسليک کړی وي، معلومه نه ده او وروسته به په دغه مهم ټکي بحث وشي.

په لومړي توافق ليک کې ويل شوي، چې امير "... په دې ډول موافقه کوي چې دی به ټولې هغه ناحيې (Districts) چې د ده له خوا د امو په شمال کې [په ختيځ کې د ويکتوريا له ډنډ يا سر قول نه له امو سره د کوکچې تر يوځای کېدلو پورې] نيول شوي دي، خوشې کړي په دغې څرګند پوهاوي سره چې ټولې هغه ناحيې به چې د آمو په سهيل کې پرتې دي او اوس د هغه په تصرف کې نه دي، ده ته تسليم کړلی شي."

په دغې موافقې سره د پنجه سين ګوټی د افغانستان او بخارا ترمېنځ پوله شوه، خو هغه هېڅ وخت نه دا چې بين

المللي پوله نه ده، هيڅ پوله نه وه او بدخشان هغسې چې دمخه ويل شوي، له بروغيل نه تر اق سو يا مرغاب پورې سيمه وه. په دغه توافق ليک سره دغه بدخشان دوه ځايه شو، خو د واخان په سر چې د همدغه توافق ليک يوه برخه وه، يوه سپکه لانجه پيدا شوه چې زر هواره شوه. واخان د ويکټوريا د ډنډ يا سر قول په سيمه کې تر لوی پامير پورې يوه اوږده تړانګه ده، چې په سر کې يې پوونده قرغز ترکمن دلته او هلته او په لره برخه کې د واخي په نامه اسماعيليان او سېدل. په داسې حال کې چې پاميرونه کله د فرغانې او کله د چين تابع وو، واخان د ځايي ميرانو له خوا اداره کېده چې هغوی يا د بدخشان يا قطغن تابع وو. واخان د پامير تر څنګه يوه ډېره سړه او کم حاصله اوږده تړانګه ده، خو هغه په دغه وخت کې د روسي او برتانوي امپراتوريو ترمېنځ د لومړي ځل لپاره بين المللي اهميت پيدا کړ. د ۱۸۷۳ کال پوهاوي له مخې واخان د روسيې له خوا د بدخشان برخه منل شوې وه، خو امير عبدالرحمن سره له دې هم نه غوښتل هغه د افغانستان يوه برخه وي. په دغه دليل، چې د روسانو د تجاوز په برابر کې به له هغه نه دفاع ګرانه وي. امير په دې هم ډاډه نه و، چې برتانيه به د هغه په دفاع کې له ده سره ودرېږي، لکه چې د روښان او شغنان او تر هغه دمخه د پنجده په دفاع کې يې د

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

افغانستان په اړه خپله ژمنه ترسره کړې نه وه، چې که په افغانستان باندې تېری وشي او که دغه تېری د افغانستان له خوا پاربدلی نه وي، دوی به د تېري دفع کوي. له بلې خوا روسیه ددې مخالفه وه چې واخان له افغانستان نه غیر د بل هېواد تر لاس لاندې وي. روسانو هم د برتانویانو په شان غوښتل، چې واخان د دوی د امپراتوریو ترمنځ حایل وي. په دغه حال کې د ډیورنډ غته وظیفه دا شوه، چې امیر وهڅوي چې واخان په کوم ډول د افغانستان برخه وګرځوي، خو امیر نه هڅول کېده، حتی په هغه حال کې هم چې ډیورنډ ورته کړه چې واخان دې په نامه د افغان وکیل (استازي) تر لاس لاندې وي، خو په واقع کې به په ګټ کې د برتانوي افسر له خوا اداره کېږي. په پای کې امیر چې افغانستان ته د روسیې له خطر نه په اندېښنه کې و او د برتانیې ملاتړ یې ضروري ګانه، موافقه وکړه چې واخان به د افغانستان تر حاکمیت لاندې وي، خو بې له دې چې نظامي پوځ پکې دېره کړي. هغه و چې لکه دمخه ویل شوي امیر د پنجه سین ګوټی چې واخان یې په کینه خوا کې پروت دی، د بین المللي پولې په توګه ومنه.

دوه کاله وروسته (۱۸۹۵) د روس-انګلیس یو ګډ کمیسیون د افغانستان د غیر رسمي استازي په ګډون د

روسيې، افغانستان، چين او برتانوي هند ترمېنځ پوله په ساحه کې په نښه کړه. چين په دغو خبرو کې ګډون نه لاره، خو اعتراض يې هم ونه کړ، که څه هم د افغانستان سره يې د سل ميل په اندازه ګډه پوله لرله. په دې ډول د واخان دهليز او افغان پامير د وخت د درېيو لويو امپراتوريو ترمېنځ د بېطرفې سيمې يا حايلې سيمې په دغسې ځای کې ومنل شو، چې د نړۍ بام ورته ويل کېده.

بل توافق ليک د ډيورنډ توافق ليک يا په ۱۸۹۳ کې د کابل کانونشن، په نامه د افغانستان د ختيځ-سهيلي پولې په اړه و، چې د بدخشان له بروغيل کوتل نه د ايران تر سرحد يا تورو غرو پورې يو نيم زر ميل اوږده وه. د دغې پولې اهميت په دې کې و، چې هم ډېره اوږده وه او هم د اصلي افغانستان په اړه وه او دغسې قومونه يې اغېزمن کول، چې د اصلي افغانستان جوړوونکي او اوسېدونکي وو، نو د دوی په مېنځ کې د بېلتون د پولې ټاکل او په نښه کول په اصل کې يو ناشونکی يا بيخي ګران کار و، خو ډيورنډ سره له دې هم د خپل حکومت د "علمي سرحد " د تجويز له مخې د هغې په ټاکلو ټينګار کاوه او امير عبدالرحمن د هغوی په ټېغ او د روسانو په غېر مستقيم فشار له مجبوريت نه له هغه سره جوړه وکړه، خو په خپله ځايي خلکو هغه سمله لاسه په سراسري پاځون سره رد

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

کړه.

ددغه په نامه توافق لیک ټول متن ددغه اثر په پای کې راوړل شوی او ددغې موضوع ټولې خواوې ما په خپلو اثرونو کې په زیاته اندازه د اصلي سرچینو له مخې بیان کړي دي(۴۴). دلته به یې هغه اساسي ټکي بیان کړم، چې له دغه اثر سره ارتباط لري.

ددغه توافق لیک دویمه او دریمه ماده د هغه اساسي ټکي بیانوي، په دویمې مادې کې ویل شوي دي چې "د هند حکومت به هېڅ په هغو سیمو کې چې له دغې لیکې نه اخوا د افغانستان په لور پرتې دي، مداخله ونه کړي. " له دغې لیکې یا کرښې نه مطلب د واخان له بروغیل نه د ایران تر تورو غرو (کوهای ملک سیاه) لیکه ده، چې باید په نښه شي. په دریمې مادې کې ویل شوي دي، چې "د برتانیې حکومت په دې ډول موافقه کوي، چې والا حضرت امیر دې اسمار او له هغه پورته دره تر چاناک پورې وساتي. له بلې خوا والا حضرت موافقه کوي، چې دی به هېڅ وخت په سوات، باجوړ یا په چترال کې د باشګل یا ارنوایي درې په ګډون مداخله نه کوي. داسې هم د برتانیې حکومت موافقه کوي، چې د برمل سیمه والاحضرت ته پرېږدي... او والاحضرت د پاتې وزیري ملک او داور په هکله له خپلې ادعا نه تېرېږي. داسې هم

SABAWOON.COM

والاحضرت په چاغه باندې له خپلې ادعا نه تېرېږي. "

د دغه توافق لیک په اړه، چې اول څه ویل کېږي دا دی، چې هغه توافق لیک (Agreement) یا کانونشن (Convention) دی، نه تړون (Tready). تړون او توافق لیک عین مفهوم نه، نه دي. تړون د دوو هېوادونو ترمنځ ژمنه وي، چې هغه باید د هغو د لوړو ملي مجلسونو نه تېر شي، په داسې حال کې چې توافق لیک د یوې مسئلې په اړه د دواړو خواوو ترمنځ جوړه یا موافقه ده. کانونشن د اجتماعي دود له مخې د استازو یا لویانو غونډې ته ویل کېږي، چې مفهوم یې تر موافقې نه هم سست وي. له همدې امله به وي، چې دغه توافق لیک په اصلي لیکنو کې یوازې په دغو نومونو یاد شوی، نه د تړون په نامه. له دېنه ښکاري، چې دغه توافق لیک برتانویانو ته یوازې د دوی په اصطلاح "علمي سرحد" په ارتباط مهم و، چې په هغه سره د افغانستان او برتانوي هند ترمنځ د نفوذ سیمې په نښه کړې او یو د بل په نفوذي سیمه کې مداخله ونه کړي. ددې مانا دا نه وه، چې د برتانوي هند نفوذي سیمه د هند یوه برخه شوه. برتانویانو تر پایه پورې په خپلې نفوذي سیمې کې خپل اداري طرز تطبیق نه کړ او له هغې نه یې د افغانستان د عنعنوي حاکمیت لاس لنډ کړ، ددې لپاره چې په هغې باندې د خپل

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

"علمي سرحد " په تقاضا سیاسي نفوذ ولري، نو له دغه توافق لیک نه مطلب دا نه و چې د هند واکمنان خپله دغه نفوذي سیمه په هند پورې وتړي او د هند د نورو سیمو په شان یې اداره کړي. لارډ ایلګین، چې د لارډ لینزداون نه وروسته د هند وایسرای شو ددغه توافق لیک اصلي مطلب یې لندن ته په دې ډول بیان کړ، "د ډیورنډ توافق لیک هغسې توافق لیک و، چې د برتانوي حکومت او د امیر د نفوذ سیمې تعریف کړي. مقصد دا و، چې له امیر نه د موجودې وضعې (Status quo) قبولي ترلاسه شي او وساتله شي[۴۵]. بیا نو له امیر نه وغوښتل شول، چې ددغه توافق لیک له مخې به د هند په نفوذي ساحه کې مداخله نه کوي، خو له دغې "مداخلې " نه مطلب نظامي مداخله وه. په نورو ساحو کې د کابل او ددغو سیمو د قومونو ترمینځ اړیکې د پخوا په شان جاري وو، په دې ډول چې د دغو قومونو جرګې به د پخوا په شان په خپله خوښه بې له کوم باندني خنډ نه په پرله پسې ډول کابل ته تللې او هلته به یې له امیر سره د خپل واکمن په صفت لیدل او خپل بیعت به یې نوی کاوه.

امیر عبدالرحمن د وزیرو په هکله هم څرګنده ژمنه نه ده کړې. په توافق لیک کې یې په دې اړه دغو مره ویلي، چې "... د پاتې وزیري ملک او داور په هکله له خپلې ادعا نه

تېرېږي. "دا چې دده دغه "ادعا" څه وه، واضحه نه ده خو دا واضحه ده چې د "وزيرو ملک" دده شخصي ملکيت نه و، چې دی پر هغه له خپلې ادعا نه تېر شي. دی که څه هم د ټول افغانستان امير و، ددې صلاحيت يې نه لاره چې د خپل هېواد کومه برخه که څه هم د وزيرو د ملک په شان ليرې پرته وي، چاته ورکړي او که برتانويان په دې فکر وو، چې د وزيرو ملک "د افغانستان برخه نه ده، بيا نو څه ضرورت و چې امير مجبور کړي پر هغه له خپلې ادعا نه تېر شي. په اصل کې دغسې صلاحيت يوازې د ملت په استازيتوب د مشرانو کار و، نه د امير.

لا مهمه او اساسي دغه پوښتنه ده، چې ايا امير به د توافق ليک متن چې په انګرېزي ژبه کې خپور شوی، لاسليک کړی وي؟ له شتو شواهدو نه ښکاري، چې لاسليک کړی يې نه وي. په دغه متن کې د امير او ډيورنډ نومونه چاپ شويدي، نه د هغو لاسليکونه. ډيورنډ چې کله د توافق ليک په اړه نقشه امير ته وړاندې کړه، هغه پرې يو څه وليکل بې له دې چې لاسليک يې کړي. داسې هم د توافق ليک فارسي متن، چې ډيورنډ ورته واوروه او بيا يې وروسپاره. امير لاسليک نه کړ، که څه هم ډيورنډ لاسليک کړی و. نو امير چې د توافق ليک فارسي متن لاسليک کړی نه وي، انګرېزي متن به يې هم نه وي

SABAWOON.COM

لاسلیک کړی، ځکه چې هغه په انګرېزي نه پوهېده. په دغسې حال کې ډیورنډ به د توافق لیک متن ممکن هغه ته په فارسي کې اورولی وي، چې په فارسي ښه پوهېده، که دغسې هم شوي وي امیر به د هغه د متن محتویات پوره درک کړي نه وي. بله دا چې د توافق لیک متن هر څه چې و، یوازې انګلیسانو تهیه کړی و، په داسې حال کې چې هغه باید دواړو خواوو په ګډه او اتفاق تهیه کړی وای. نو دغه موجود متن چې د امیر لاسلیک نه لري، د اعتبار وړ کېدلی نه شي. په تېره چې دا په نظر کې ونیوله شي، چې د کرښې د نښه کېدلو په وخت کې افغان استازو د ځینو مهمو ټکو په سر مخالفت وښود. که امیر د توافق لیک متن لاسلیک کړی، یانې منلی وای له هغه سره به یې مخالفت نه وای کړای، ځکه چې په هغه حال کې به یې خپل قول نقض کړی او د هند حکومت به پرې اعتراض کړی وای، نو کله چې دغه کرښهٔ د توافق لیک او د هغه د نقشې له مخې د افغان-انګلیس د ګډو هیئتونو له خوا په ساحه کې په نښه کېدله، افغان استازو اعتراضونه وکړل، چې ځینې یې د مقابل لوري له خوا ومنل شول. تر ټولو مهم مخالفت د باشګل درې په هکله و، چې په توافق لیک کې د هند په نفوذي ساحه کې نیول شوی، خو د کرښې د نښه کېدلو په وخت (۱۸۹۲) کې امیر هغه ونه منه او وایسرای

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

ایلګین ته یې په ټینګه ښکاره کړه، چې د "کافرستان" اخري کور هم د افغانستان دی. د "کافرستان" باشګل هغه دره ده، چې له اسمار نه تر بدخشان پورې غزېدلې او هغه وخت منځنۍ اسیا ته یوه ستراتیجکي مهمه لار وه، چې د "علمي سرحد" په تجویز کې یې برتانوي هند ته خاص اهمیت لاره. پر دې برسېره د هند حکومت ادعا کوله، چې د باشګل دره د چترال د مهتر (واکمن) تر لاس لاندې وه، چې برتانوي هند په **۱۸۹۵** کې پرې مسلط شوی و.

ددغو ټولو خبرو سره سره وایسرای ایلګین په پای کې د باشګل درې په هکله د امیر ادعا ومنله او په لندن کې یې د هند چارو وزیر هملتن ته په یوه لیک کې څرګنده کړه، چې د هند په نفوذي ساحه کې د هغې نیول "... د تاسف وړ یوه تېروتنه وه.(۴۲)"

بله مهمه موضوع، چې د توافق لیک اعتبار زیانمن کوي د مومندو موضوع ده. مومند په دغه توافق لیک کې یاد شوي نه دي، خو برتانویانو هغه ته د باجوړ په ارتباط کتل، چې امیر د هغه په اړه د نه مداخلې ژمنه کړې وه، خو ددې مانا دا نه کېږي چې امیر د مومندو په اړه هم د نه مداخلې ژمنه کړې ده او یا یې هغه د برتانوي هند په نفوذي سیمه کې ښوولې وي. مومند او باجوړ دوه سره بېلې سیمې دي، چې بېل قومونه پکې اباد دي. له همدې

SABAWOON.COM

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

املـه و، چې امیـر د ډیورنډ کرښې د پـه نښـه کېـدلو پـه وخت کـې هغـوی تـه ښـکاره کـړه، چـې ټـول مومنـد د افغانســتان خـاوره ده. مومنـدان لـه کـامې نـه تـر پېښـور پـورې ملـک کـې ابـاد قـوم دی. د پېښـور ښـار هـم پخـوا د مومنـدو ښـار و. د مومنـدو بـره برخـه پـه بـر مومنـد او لـره برخـه پـه لـر یـا کـوز مومنـد یـاد ېږي. د هنـد وایسـرای غوښـتل، چـې کـوز مومنـد د دوی پـه نفـوذي سـاحه کـې وي، خـو امیـر د مومنـدو وېـش نـه منـه. وایسـرای بیـا وغوښـتل، چـې مومنـد پـه یـو اړخیـز ډول وو ېشـي، خـو د امیـر د ټینـګ مخالفـت لـه املـه یـې پـه پـای کـې د خپلې شورا پـه مشـوره لـه دغـه کـار نـه ډډه وکـړه. پـه دغـه فکـر کـې چـې دغـه وېش دې د امیـر لـه مړینـې نـه وروسـته وشـي. د مؤلـف سرپرسـي سـایکس پـه وینـا د مومنـد پولـه تـر ۱۹۳۲ پـورې هـېڅ پـه نښـه شـوې نـه وه. عجبـه ده، چـې ډاکټـر عظمـت حیـات خـان د ډیورنډ کرښې پـه نامـه پـه خپـل اثـر کـې د مومنـدو وېـش د افغانسـتان او هنـد تـرمېنځ د وایسـرای ایلګـین د نظرلـه مخـې ښـیي[۴۷]. د دغـه اثـر لـه محتویـاتو نـه ښـکاري، چـې هغـه د پاکسـتان د رسـمي مقـامونو پـه هـدایت او مرسته لیکل شوی وي.

پـه هـر حـال، د ډیورنډ توافـق لیـک موجـود مـتن د اعتبـار وړ کېـدلی نـه شي. هغـه بـه هغـه وخـت د اعتبـار وړ سـند شـي، چـې د امیـر عبـدالرحمن او مـارتمر ډیورنـډ لاسـلیکونه

ولـري. دا چې ډیورنـډ پـه خپلـو رسـمي راپورونـو کـې او د امیر منشي سلطان احمد د امیر عبدالرحمن ژونـد پـه نامـه کتـاب کـې، چـې د تـاج التـواریخ پـه نامـه فارسي شـوی دی، ویلـي چـې امیـر دغــه توافـق لیـک لاسـلیک کـړی دی، صـحیح نـه دی. ډیورنـډ پـه خپـل یـوه خصوصـي لیـک کـې خپلـه رسـمي دغـه وینـا رد کـړې ده او د سـلطان محمـد د اثـر دویـم ټـوک جعلـي دی. سـلطان محمـد څـه وخـت، چـې خپـل ناچـاپ شـوی اثـر پـه لنـدن کـې لـه خپرونکـي سـره پـرې ایښـی و، د انګلسـتان رسـمي مقـامونو د هغـه پـه دوهـم ټـوک کـې، چـې د سـیمې او بـین المللـي موضـوع ګـانو پـه اړه دي، ګـوتې وهلـي او خپـل نظرونـه یـې پکـې ځـای کـړي دي. دغـه جعلتـوب مـا پـه خپـل یـوه اثـر کـې پـه مسـتند ډول شرح کـړی دی[۴۸].

د ۱۸۹۴ کـال پـه پیـل کـې د برتـانوي هنـد او افغانسـتان پـه موافقـه د همدغـه توافـق لیـک لـه مخـې د دواړو خـواوو د نفـوذي سـیمو تـرمېنځ د کرښـې یـا پـولې د پـه نښـه کولـو پـه مقصـد درې کمیسـیونونو پـه کـار پیـل وکـړ: لـومړی کمیسیون لـه خیبر نـه، دویم کمیسـیون لـه کرمـې نـه او درېیم کمیسـیون د بلوچسـتان ایجنسـۍ لـه سـیمې نـه. څلـورم کمیسیون وروسته جوړ شو او په کار یې پیل وکړ.

د کرښـې د پـه نښـه کېـدلو وخـت کـې د برتـانوي هنـد

مامورانو د توافق لیک له نقشې نه کار اخیسته او افغان مامورانو به د هغو نقشو له مخې عمل کاوه، چې امیر ورته ورکړې وې خو دغه نقشې سره متفاوتې وې او د دغه تفاوت پایلې لانجې او د کار ځنډېدل و، چې درې کاله وخت یې ونیوه. په داسې حال کې چې اول فکر کېده، چې هغه به د ځلورو میاشتو کار وي. ډېر مهم د خیبر کمیسیون و، چې د نقشو د اختلاف له امله اول څه باندې درې میاشتې وځنډېده او بیا د ۱۸۹۴ کال په دسمبر کې د کمیسیون افغان غړي، سپاه سالار غلام حیدر څرخي او برتانوي افسر اودني (Udny) له خوا له سره ونیول شو. سپاه سالار خپل سیال اودني ته څرګنده کړه، چې له امیر نه یې سمه نقشه ترلاسه کړې ده، خو دغه کمیسیون د باشګل درې او داسې هم د مومندو په اړه د برتانوي هند له نظره په مقصد ونه رسېد. لکه چې د مخه ویل شوي وایسرای له باشګل درې نه پوره تېر شو او د مومندو په وېشلو کې هم پاتې راغی، ځکه چې امیر تر پایه پورې ټینګ و، چې ټول مومند د افغانستان خاوره ده او له همدې امله و، چې وایسرای ایلګین بیا وغوښتل چې دغه کرښه له مومندو نه په یو اړخیز ډول تېره کړي، خو د خپل لوی درستیز او د خپلې شورا د غړیو د مخالفت په وجه چې امیر ممکن بیا ټول پروګرام لغو کړي، له دغه کار نه

SABAWOON.COM

لاس واخیست. هغه امیر ته اخطار ورکړی و، چې که د میتهایي (Mitai) پوسته لغو نه کړي او له پارونو نه لاس وانخلي، په افغانستان باندې به مواجب ودرول شي او له هند نه به د وسلو ازاد انتقال نه مخنیوی وشي. هغه و، چې د امیر په هدایت د میتهایي نظامي پوسته د ۱۸۹۷ کال د اپریل په ۲۴مه له افغان سرتېرو نه خالي شوه. پر دې برسېره برتانوي هند د خپل مامور مرک (Merk) له لارې د کوز مومند یو څو خېلونه د پېښو له لارې تر خپل نفوذ لاندې راوستي وو، چې وروسته د "ډاډور" خېلونه" په نامه یاد شول. سره له دې هم دغو خېلونو ته د افغانستان له خوا د لالپورې د خان له لارې، چې د ټول مومندو عنعنوي خان و، مواجب ورکول کېدل. امیر تر اخره د مومندو په اړه د میتهایي پوستې له خوشې کولو نه غیر برتانوي هند ته کوم امتیاز ونه منه[۴۹]. په خیبر کې یوه وړه برخه هم بې ښنې پاتې شوه او نور ټول له سپین غره نه تر چترال پورې په ښنه شول.

د بلوچستان کمیسیون، چې وظیفه یې د ایران تر سرحد یانې د ملک سیاه غرونو پورې د کرښې ایستل او په ښنه کول و، هم له فکر نه کېدونکیو ستونزو سره مخ شو، که څه هم د دغې اته سوه میلې کرښې اوږده برخه له وچې بېدیا، شګلنو سیمو او سپېرو غونډیو څخه

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

تېرېده، فکر کېده چې دغه کميسيون به خپله دنده په ځلورو مياشتو کې سرته ورسوي، خو دغه کار څه باندې دوه کاله ونيول. لومړی دا چې انګليس کمشنر کفتان مک مه هون (Mac Mahon) د ۱۸۹۴ کال د اپريل په پينځمه او سيال يې سردار ګل محمد يوه مياشت وروسته له هغه د مې د مياشتې په اخر کې ډومنډي (Domandi) ته ورسېد. عجبه دا ده، چې د دوی ترمينځ خبرې د خليفه نور محمد له لارې پيل شوې. ويل کېده چې امير خپل استازي سردار ګل محمد ته ويلي وو، چې له خپل انګليس سيال سره په نېغه ونه ګوري. پر دې برسېره د دواړو نقشې سره متفاوتې وې. د معمول په شان له انګليس استازي سره د توافق ليک نقشه او له سردار سره د امير په لاس جوړه شوې نقشه وه. د ميک مه هون ټول هغه کوښښونه شنډ شول، چې غوښتل يې له سردار ګل محمد سره په خپله خبرې وکړي، يا دغه سردار هغه کرښه ومني چې د توافق ليک په نقشه کې په نښه شوې وه. په پای کې هغه خپل وايسرای له دغسې ستونزې نه خبر کړ او هغه له امير نه د يوه ليک له لارې وغوښتل چې خپل استازی پوه کړي، چې کرښه د توافق ليک د نقشې له مخې په نښه کړي. هغه و، چې بيا دوی دواړو د اګست په اتلسمه د درې ګړيو په موده کې وليدل او خبرې وکړې، خو بيا هم موافقې ته ونه

SABAWOON.COM

رسېدل او میک مهون خپل حکومت ته ولیکل، چې "زموږ د خبرو نتیجه په څرګند ډول ښیي چې تر څو امیر سردار ته سمه نقشه او نوي هدایتونه ورنه کړي، زما لپاره به بې ګټې وي چې له سردار ګل محمد سره د پولې په اړه بیا وګورم. " حقیقت دا دی، چې د تواقف لیک نقشې چې ۱۸۹۳ کې په بیړه کښل شوې وه، تېروتنې لرلې. له بلې خوا امیر عبدالرحمن د افغانستان له ختیځو سیمو سره ښه بلد و. د هغه مور او نیا او دوه مېرمنې د همدغو سیمو له قومونو نه وې. وایسرای بیا امیر ته ولیکل، چې دا ټولې ستونزې له دې امله دي چې هغه (امیر) خپلو استازیو ته سمې نقشې نه دي ورکړي. بیا یې ورته خبرداری ورکړ، چې که هغو ته یې سمې نقشې ورنکړې ددغه کار پایلې به ناوړې وي. هغه وچې امیر بیا د خپل بلوچستان کمیسیون استازي ته د تواقق لیک د نقشې نقل ورواستوه او په نتیجه کې ددغې برخې پولې د ټاکلو کار پر مخ ولاړ، خو هغه سره له دې هم بې ستونزو نه و. برتانوي هند ددې لپاره چې د کمیسیون کار پرمخ ولاړ شي د په هه کوتل (Paha Kotal) افغانستان ته پرېښود که څه هم هغه په تواقق لیک کې د هند په نفوذي سیمې کې ښوول شوی و.

په دغې نوې فضا کې د بل کال (۱۸۹۵) د فبروری تر

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

شپاړسمې پورې له ډومنډي (Domandi) نه تر چمن پورې د پولې د په نښه کولو کار د دواړو خواوو په موافقه سر ته ورسېد، خو له چمن نه د ایران تر سرحد پورې د کرښې د په نښه کولو کار کې ځنډ پېښ شو. یو خو دا چې نوی افغان استازی محمد عمر خان چمن ته ښا پسته ځنډ وروسته ورسېد. پر هغه برسېره د خواجه عمران او چمن ترمنځ کرښې په سر د دواړو ترمنځ اختلاف پېښ شو. دوی له چمن نه تر غوښې پورې د پولې د په نښه کولو کار پیل کړ، خو کله چې محمد عمر خان دغه برخه د افغانستان خاوره وبلله، میک مه هون هغه رد کړه په دغه دلیل چې د هغه په قول دا د پښین علاقه ده او پښین او سبي خو د ګندمک د تړون له مخې د هند شوي وو او د کابل په توافق لیک کې د هند په نفوذي سیمه کې نیولی شوی و. لانجه په پای کې بیا وایسرای او امیر ته ورسېده او وایسرای ددې لپاره، چې له چمن نه د ایران تر سرحد پورې د لیکې د په نښه کولو ار پر مخ ولاړ شي، افغانستان ته د ایلتاز کاریز (Iltaz karez) پرېښود. څنګه چې میک مه هون د ۱۸۹۵ کال په جون کې هند ته غوښتل شوی و، نور انګلیس ماموران د ۱۸۹۶ کال په جنورۍ کې سره ټول شول او له افغانانو سره یې په ګډه د لیکې د په نښه کولو کار له سره ونیوه او دغه کار بیا بې له

کوم خنډ نه پرمخ ولاړ او د همدغه کال په جون کې د دغې اوږدې ليکې وروستۍ پايه د ملک سياه غره د پاسه ودرول شوه(۵۰).

د کرمې کميسيون د مخه له سيکارام (Sikaram) نه تر لارام (Laram لړم؟) پورې د کرښې د په نښه کولو کار سرته رسولی و. دغه کرښه د ډانلډ (Donald) او شيريندل خان په ګډ کوښښ لړ و ډېر د ډيورنډ توافق ليک له مخې ايستل شوې او په نښه شوې وه، چې زياتره يې د افغانستان په ګټه وه. په نښه کولو کې يې طبيعي ځانګړتياوې او اوبه په نظر کې نيول شوې وې. افغان خوا که څه هم سمه نقشه په لاس نه لرله د کرښې د په نښه کولو کار د ۱۸۹۵ په مېنځ کې سرته ورسېد او د دواړو خواوو له خوا ومنل شو.

د وزيرستان کميسيون د ۱۸۹۵ کال په جنورۍ کې د پولې د په نښه کولو کار شروع کړ، خو دغه کميسيون يوازې له انګليس افسرانو نه جوړ و. د هند د وايسرای په وينا امير هغه ته ښکاره کړې وه، چې دغه کار دې دوی په خپله ترسره کړي، بې له دې چې افغان ماموران پکې برخه ولري. د عظمت خان په وينا دغه کميسيون د وزيرو ملک ته د درې زره سرتېرو په زور ننوت او د ګومل له سين نه لس ميله پورته په وانه کې يې په يوه کامپ کې واړول. تر

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

دې د مخه په واښه کې افغان نظامي پوسته پرته وه، خو انګرېزان په واښه کې له وسله وال پاڅون سره مخ شول. په وزيرو کې دغه فکر زر خپور شو، چې د انګرېزانو په شته والي سره به دوی خپله خپلواکي چې ډېر پرې ويارېدل له لاسه ورکړي او باجونه به هم پرې حواله شي، نو د ۱۸۹۴ په نومبر کې يې په انګرېزانو بريد وکړ او يو شمېر يې د دوو افسرانو په ګډون ټپي کړل، خو په پای کې دغه پوځ د جنرال لاکهارت په قوماندانۍ دغه پاڅون وځپه او له هغه وروسته د کرښې د پښنه کولو کار له ډومنډي نه پيل شو او د درې پوځي واحدونو په ملګرتوب له خوجه خضر نه د برمل او شوال له درې نه په سختو حالاتو کې په دغه کار موفق شو. له ډومنډي نه تر لارام پورې د کرښې د ټاکلو نقشې او يادښتونه امير ته د هغه د منلو لپاره واستول شول، خو هغه پرې اعتراض وکړ او وېې غوښتل چې يو شمېر ځايونه د يو څو کوتلونو په ګډون بايد د افغانستان وي، خو د هغه دغه غوښتنه ونه منل شوه او ورته څرګنده شوه، چې کومه هغه کرښه چې ښاغلي کنګ او ښاغلي اندرسن ټاکلې، اخري ده او بدلېدلی نه شي[۵۱].

په دغه ډول د بدخشان له بروغيل کوتل نه د ايران د ملک سياه غرو پورې د يو نيم زر ميل په اوږدو کې د برتانوي هند "د علمي سرحد" په تقاضا دغسې کرښه په

SABAWOON.COM

نښه شوه، چې مقصد يې د کابل توافق ليک له مخې د برتانوي هند او افغانستان د نفوذي سيمو سره بېلول و. دغه کرښه وروسته د ډيورنډ کرښې په نامه ياده شوه، خو د نفوذي سيمو په دغه ډول سره بېلول د دوو هېوادونو ترمنځ د پولې مانا لرلی نه شي. په دغې ليکې سره د پښتنو او بلوڅو مهم قومونه لکه ترکلاني، وزير، شينواري، نورزي، اڅکزي، بلوڅ او وروسته مومند سره وېشل شوي وښودل شول چې په اصل کې سره وېشل کېدلی نه شي. دوی په خپلو کې دغسې ټينګ قومي، اجتماعي او اقتصادي اړيکي لري، چې د ليکې د دواړو خواوو حکومتونه هم د هغوی د تګ راتګ مخه نيولی نه شي، نو دوی د پخوا په شان په خپلو کې په تګ راتګ کې آزاد وو. په واقع کې دغه په نامه پوله دوی ته هېڅ وخت د پولې حيثيت نه لاره، په تېره په هغو سيمو کې چې فزيکي او طبيعي خنډ يې نه لاره. دا سمه ده، چې يو ځای بل ځای غرونه او له چمن نه تر ايران پورې شګلنې دښتې په لار کې پرتې وې، خو له دغې ډېرې اوږدې کرښې نه د اوښتلو او راوښتلو لارې دغو مره ډېرې وې، چې د دغو قومونو د خلکو لپاره هېڅ خنډ نه و. دا يوازې د زبرځواک برتانيې زور و، چې د خپلې طلايي مستعمرې يانې هند د خوندي ساتلو لپاره يې د نړۍ په دغې سيمې کې يو غېر طبيعي

SABAWOON.COM

حال رامنځ ته کړ او د افغانستان سیاسي لاس یې له خپلو سیمو نه لنډ کړ، نو دا په واقع کې د حکومتونو ترمېنځ د کاغذ د پاسه رسمي پوله وه، نه د کرښې دواړه خواوو خلکو ته او چې د کرښې د ختیځې سیمې ولسونه پوه شول چې ملکونه یې د برتانیې په نفوذي سیمه کې نیول شوي او خپلواکۍ ته یې د نامسلمانو برتانویانو او هندوانو له خوا خطر پېښ شوی دی، د ۱۸۹۷ په جون کې یې د دغې کرښې پر خلاف په یوه لوی سراسري پاڅون لاس پورې کړ. په دغه پاڅون کې له شیعه توریو نه پرته حتی د کوز مومندو د "ډاډ وړ خانګو" په ګډون (د مومندو له ترک زي خانګې نه پرته) ټولو قومونو ګډون لاره او غازیان یې د خپلو قومي او روحاني مشرانو په مشرۍ تر شبقدر پورې وړاندې لاړل، خو انګرېزانو د هغو د غلي کولو لپاره لږ و ډېر اویا زره منظم پوځ په بېلو واحدونو کې په کار واچوه، چې په هغو کې یو هم د برتانیې وروستی صدراعظم سر ونستن چرچل و. مهمه دا ده، چې دغو قومونو په دغه لوی او بېساري پاڅون سره د ډیورنډ کرښه په غوڅه توګه رد کړه(۵۲). له همدې امله به هم و، چې انګرېزانو کوښښ ونه کړ چې د خپلې هندي مستعمرې اداري طرز په دغو قومونو تطبیق کړي. د دوی کوښښ دا و، چې دغه قومونه په سیاسي لحاظ تر نفوذ لاندې ولري،

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

چې دا يو بيل بحث دی او ما د دغې موضوع او د ډيورنډ توافق ليک اړوندې موضوع ګانې په خپلو ياد شويو اثرونو کې په اوږد ډول تر بحث لاندې نيولې دي.

دلته به دغومره وويل شي، چې د ډيورنډ کرښې په نښه کولو سره د افغانستان د ټول حدود ټاکنه پای ته ورسېدله او افغانستان په دغه کار سره نه يوازې تر پخوا نه کوچنی شو، اصلي افغانستان يې هم له لاسه ورکړ.

په پای کې ښايي يو ځل بيا وويل شي، چې د افغانستان د پولو ټاکل کېدلو حرکت چې د امير شېر علي په وخت کې پيل شوی و، د امير عبدالرحمن په وخت کې پوره شو. د امير شېر علي په وخت کې د آمو سين د بخارا او افغانستان ترمېنځ پوله په لندن کې د برتانيې حکومت او په پيټرسبرګ کې د روسي حکومت له خوا ومنل شوه او سيستان د ايران او افغانستان ترمېنځ ووېشل شو. د امير عبدالرحمن په وخت کې د پنجده په کشاله کې له خمياب نه تر ايران پورې ليکه او په شمال-ختيځ کې د پنجه نهر د بخارا او افغانستان ترمېنځ د پولې په شان ومنل شوه. په همدغې دورې کې ډېره لانجمنه او ډېره مهمه د ډيورنډ کرښه وه، چې په نښه کولو سره يې اصلي افغانستان له اوسني افغانستان څخه بېل وګڼل شو. په دغو ټولو ټاکنو کې د افغانستان رول فرعي يا هېڅ و او

SABAWOON.COM

افغانستان تر پخوا نه کوچنی شو، خو له بلې خوا په همدغو پولو ټاکنو سره و، چې افغانستان د دوه اروپايي قوي امپراتوريو ترمېنځ د يوه هېواد په توګه پرځای پاتې شو.

په واقع کې دا د برتانيې نېغ فشار او زور او په شمال-ختيځ کې د تزاري روسيې خطر و، چې امير عبدالرحمن يې د ډيورنډ کرښې منلو ته مجبور کړ. له هغه نه پرته هېڅ فکر نه کېده، چې دی به دغه کرښه ومني. په داسې حال کې چې ده دمخه پر دې پيل کړی و، چې د افغانستان له لاسه تللې سيمې بېرته ترلاسه کړي او له افغانستان نه لرې ترلرې د امير دوست محمد د وخت افغانستان جوړ کړي. د افغانستان په واکمنو کې يوازې ده د برتانوي نفوذ سيمې له خلکو سره ډېر علايق لرل او هغه تر زياتې اندازې شخصي او فاميلي وو. دده مور، نيا او دوه مېرمنې له همدغو خلکو څخه وې او ده هم د نورو افغان واکمنو په شان تر اباسين پورې ملکونه دافغانستان ګڼل. پر دې برسېره ده ته به دا هم ډېره دردناکه وه، چې دی چې خپلو خلکو ته يو زورواک واکمن او "اوسپنيز امير" و، د ډيورنډ کرښې په موضوع کې يو بېچاره امير شوی و.

سره له دې ټولو خبرو د وخت په نظر کې نيولو سره د امير عبدالرحمن ونډه د اوسني افغانستان په جوړولو کې

Web Publication www.sabawoon.com - All Rights Reserved by Prof. M. Hassan Kakar PHD

مهمه وه. ده تر هر بل افغان واکمن نه ډېر خپل وېښ ژوند د دولتي نظام تنظيمولو او پياوړي کولو او د هېواد د خوندي ساتلو لپاره وقف کړی و، چې نتيجه يې د غه اوسنی افغانستان دی. په دې حساب دی د اوسني نوي افغانستان مؤسس کېږي، په داسې حال کې چې ستر احمد شاه د معاصر افغانستان سر مؤسس و.

پای

SABAWOON.COM